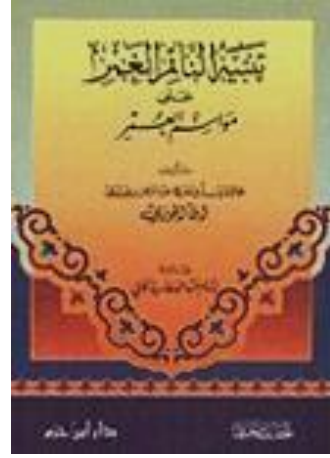

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
1 (2012), ss. 309-315.

Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (508-597),
Tenbîhü'n-Nâimi'l-Ġamri 'alâ Mevâsimi'l-'Umri*

Hanbelî İmam, Allâme Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, İslam âlimleri arasında en fazla esere sahip müelliflerden biridir. Nakledildiğine göre dört yüz elli kitap telif eden allâmenin hayatı da bir o kadar ilgi çekicidir. Yazı hayatına, kendi ifadesiyle, on üç yaşında başlamıştır. Hz. Peygamber'in hadislerini yazdığı kalemlerin yontuğunu biriktirmiş ve ölümünden sonra ğasl suyunun bunlarla ısıtılmasını vasiyet etmiştir. Vasiyeti yerine getirilmiş ve kalem talaşları yine de artmıştır.¹

İşte böyle velûd bir âlimin, tanıtacağımız eserinin hacmi küçük olmakla beraber; mevzusu ve içeriği dikkat çekicidir. Dili Araççadır.

* "Uykuya bürünmüşlerin, ömrün mevsimleriyle ikazı"

¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi'lmi't-tefsîr*, nşr. Züheyr Şâviş, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Beyrut 1984, Tahkik edenin girişi, c. I, s. 30; Hayatı hakkında bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz; Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî", *DİA*, XX, s. 543-545.

İnsan ömrünün mevsimlerinin anlatıldığı eser ilk olarak son dönem Osmanlı müelliflerinden Hersekli Mehmet Kamil Bey tarafından bazı ilavelerle *İkâzu'l-ihvân*² adıyla Türkçeye çevrilmiştir.³ Bu çeviri farklı risalelerin yer aldığı *Mecmûatu'r-resâil*⁴ adlı eserin içinde 1302/1885'te İstanbul'da Matbaa el-Cevâib'de basılmıştır.⁵

Tenbîhü'n-nâimi'l-ğamr, daha sonraları Arefe Hilmi Abbas (Dâru'l-Hadis, Kahire 1990, 159 s.), Muhammed İbrahim Sümbül (Daru's-Sahâbe li't-Turâs, Tanta 1991, 40 s.), Bessâm Abdulvehhab el-Câbî (Daru İbn Hazm, Beyrut 1997, 84 s.), Süleyman Müslim el-Hırş (Müessese er-Risâle 1999, 40 s.) ve Muhammed b. Nâsir el-Acemî (Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye Daru's-Sıddîq, Dımeşk 2004, 80 s.) tarafından ayrı ayrı neşredilmiştir.⁶

Eserin yazmaları, Kahire'de Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nu. 1/98 ve 282'de⁷, Daru'l-Kütübi'l-Kavmiyye, Tasavvuf nu. 2380'de⁸ ve de ayrıca Mektebetü'l-Esed el-Vataniyye nu. 2/3765'de de kayıtlıdır.⁹ "*İbnü'l-Cevzi*" kitabının yazarı Hasan İsâ Ali el-Hakim bu eseri İbnü'l-Cevzi'ye nispet etmektedir. Yine İbnü'l-Cevzi'nin eserlerinin

² Bu tercüme müellifin ilk eseridir. Hayatı ve eserleri için Bkz. Husen Hadzi, *19 Yy. da Osmanlı Devletinin Bosna Eyaletindeki Bilim Adamları*, Kayseri 2007 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) EÜ Sosyal Bilimler Enst. s. 33-34.

³ Bkz. Hadzi, *a.g.e.*, s. 34; "a.m.", *DİA*, XX, s. 549.

⁴ Bu Mecmu'a, daha sonra *Tuhfetü'l-behiyye ve't-turfetü's-şehiyye* adıyla on sekiz risale içerecek şekilde Daru'l-Efkâr el-Cedide tarafından Beyrut'ta 1981'de basılmıştır. Kitabın altıncı risalesi İbnü'l-Cevzi'nin bu eseridir.

⁵ Neşreden, Konevi Abdulbasır Efendi'dir. Mehmet Kamil Bey'in söz konusu tercümesi daha sonra müstakil olarak basılmıştır. (Âsitâne, 1304/1887)

⁶ İbnü'l-Cevzi'nin bu eserini, <http://www.waqfeya.com/index.php> ve <http://www.islamicbook.ws/amma> adreslerinden, arama bölümüne *تنبيه النائم الغمر* yazılarak, pdf olarak indirilebilir. Ayrıca bkz.

<http://www.nawiseh.com/deen/mawase3/books.htm>

⁷ Nâsir b. Su'üd b. Abdillâh es-Selâme, *Mu'cemü müellifati'l-İmâm İbni'l-Cevzi*, Daru'l-Felah 2002, s. 159.

⁸ Bkz. İbnü'l-Cevzi, *Tenbîhu'n-nâimi'l-ğamr 'alâ mevâsimi'l-'umr*, nşr. Muhammed İbrahim Sümbül, Daru's-Sahâbe li't-Turâs, Tanta 1991, neşredenin girişi s. 12.

⁹ Bkz. http://mild-kw.net/makhtoot/open_mkht.php?mkcrd_id=289233 (23.02.2012)

yazmalarını araştıran Abdulhamid el-Alûcî, “*Müellefâtü İbni'l-Cevzi*” adlı eserinde bu risaleyi zikretmektedir.¹⁰

Risale, beş “bab”dan ve bablarda yer alan “fasıl”lardan oluşmaktadır. Müellif nüshası yoktur. Feraĝ kaydından, 1098 senesinin Cemaziyelâhir ayının 19’u Perşembe günü istinsah edildiği anlaşılan eserin, müstensihi bilinmemektedir.

Kitabı tahkik edenlerin bab ve fasıllara başlık koyması, eserde geçen ayet ve hadislerin tahricini yapması ve de İbnü'l-Cevzi'nin, kendisinden nakillerde bulunduğu kişilerin, kısaca hayatlarının verilir, söz konusu rivayetlerin yerinin belirtilmesi eseri daha kullanışlı hale getirmiştir. Eserde geçen garib lafızların şerh edilmesi ve bazı kelimelerin tashih edilmesi de zikredilmeye değer diğer bazı yönleridir. Arapça metin yine de hatalar barındırmaktadır. Bu da bazı yerlerde metni anlamayı zorlaştırmaktadır. Söz konusu bir rivayetse, farklı kaynaklardan asıllarına bakıp tashih etme imkanı olabilmektedir. İbnü'l-Cevzi'nin, ekseriyetle Ebü Nuaym'ın (ö.430) *Hilyetü'l-evliya*'sındaki rivayetlerden nakillerde bulunduğunu görebilmekteyiz.

Bu risale, Mehmet Fatih Albayrak tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri, İbnü'l-Cevzi'nin *Saydu'l-hâtır* adlı eserinden seçilen yüz otuz başlığın tercümesini içeren *Hatırlı Satırlar* (Tahlil Yay. 2010) adlı kitabın sonuna ilave edilmiştir. Tercüme edilmesi sevindirici olsa da bazı eksiklikler ve yanlışlıklar söz konusudur. Türkçe ifadelerin anlamsızlığı, metni anlamayı da zorlaştırmıştır. şairliğiyle de bilinen İbnü'l-Cevzi'nin, eserinde yazdığı şiirlerin tercüme edilmesi büyük eksiklidir. Eserin orijinalinin insanda bıraktığı etkiyi yakalamaya çalışmak, anlaşılır olmak, çevirinin amacı olmalıdır.

İbnü'l-Cevzi, vaaz üslubunu kullandığı bu eserinde, yer yer kendisine ve başka şairlere ait şiirleri de kullanarak insan ömrünün merhalelerini anlatmaktadır. İnsan ömrünün beş mevsimden oluştuğunu, bunların hangi dönemleri kapsadığını, bu dönemlerde nelelerin yapılması gerektiği gibi konuları izah eder. İbnü'l-Cevzi'nin *Say-*

¹⁰ es-Selâme, *a.g.e.*, s. 159'dan naklen, Abdulhamid el-Alûcî, *Muellerifâtü İbni'l-Cevzi*, Bağdat 1965, s. 115.

du'l-hâtır ve *et-Tıbbu'r-ruhânî* adlı eserlerinde de buna benzer konular vardır. Müellif ifade etmese de, Kur'an'daki bazı ayetlerden ilham alarak bu mevsimleri oluşturduğunu görmek mümkündür. İbnü'l-Cevzi'nin risalesine geçmeden önce, söz konusu ayetlerin meallerini zikrederim.

“Sizi topraktan, sonra bir damla sıvıdan, sonra yapışkan bir nesneden yaratıp, sonra ergenlik çağına ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için sizi bebek olarak dünyaya getiren O'dur. Kiminiz daha önce öldürülür, kiminiz de belirtilmiş bir süreye kadar ulaşırsınız. Belki artık aklınızı kullanırsınız.”(Mü'min, 40/67)

“Sizi güçsüz olarak yaratan, güçsüzlükten sonra kuvvetli kılan, sonra da kuvvetliliğin ardından güçsüz ve ihtiyar yapan Allah'tır. O dilediğini yaratır. O bilendir, kudretli olandır.” (Rûm, 30/54)

“Ey insanlar! Tekrar dirilmekten şüphede iseniz, (bilin ki) biz sizi topraktan, sonra bir damla sudan, sonra yapışkan bir nesneden, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir çığnemlik etten yarattık ki, size (kudretimizi) açıkça gösterelim. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tutarız; sonra sizi çocuk olarak çıkartırız, böylece yetişip ergenlik çağına varırsınız. Kiminizi öldürür, kiminizi de ömrünün en fena zamanına ulaştırır da, bilir haldeyken, bir şey bilmez olur... (Hac, 22/5)

İbnü'l-Cevzi, yukarıda da değindiğimiz üzere insan ömrünü beş mevsime ayırmıştır. Birinci mevsim, doğumdan buluşa kadarki çocukluk dönemi; ikinci mevsim, buluşdan otuz beş yaş arası, gençlik faslı; üçüncü mevsim, gençlikten elli yaşına kadarki olgunluk dönemi; dördüncü mevsim, elli ile yetmiş yaş arası yaşlılık dönemi; beşinci mevsim ise, yetmiş ile ölüm arası yaşanan elden ayaktan düşme, iyice kocama mevsimidir. Doğum ve ölüm, ortası hayat olan bir ömrün serüvenidir bu kitap.

İnsanın, her mevsimde kendisini doğru yola iletecek edep, ahlak ve ilmi meseleleri öğrenmesi ve uygulaması gereğinin önemini her fırsatta dile getiren İbnü'l-Cevzi, özellikle mevsimlerin problemlerine değinmekte ve çözümler üretmeye çalışmaktadır.

İnsan olma serüveninin ilk durağı olan çocukluk mevsiminde, ebeveynine bağlı bir hayat süren çocuğun, özellikle ilk beş yaşının,

pedagojik açıdan iyi değerlendirilmesinin sonraki bütün mevsimleri etkileyebileceğini şöyle ifade eder:

“Çocuk, küçük yaşlardan itibaren tercihlerde bulunabileceği akıl nimetiyle rızıklandırılmıştır... Çocuğun, ilk beş yaşında, düşünce ve ilgisi hayırlı şeylere yönlendirilmişse, sonraki seçimleri güzel olur. Küçük düşürücü şeylerden uzaklaşır. Bunun aksi de mümkündür.”

“Anne baba çocuğun eğitim ve öğretiminde ihmalkâr davranmamalıdır. Zira küçükken verilen eğitim mermer üzerine yapılan nakış gibidir... Bu minval üzere anne baba çocuğuna temizliği, abdesti ve namazı öğretecek... Kur'an'ı ezberletip hadis öğretecek ve öğrendikleriyle amel etmesini emrederler.”

“Çocuğun yanında, çirkin olan şeyler çirkin addedilecek ve anne-baba onu güzel ahlaka teşvik edeceklerdir. Ebeveyn, çocuğun kaldıracabileceği eğitimi vermekte tembellik göstermeyecek. Çünkü bu mevsim, ekin ekme mevsimidir.”

İkinci mevsim, otuz beş yaşına kadar süren ve özellikle heva ve hevesle mücadelenin, nefsi kötülüklerden korumanın çok daha önemli olduğu gençlik dönemidir. İnsanların çoğu ihtiyarlığında, elden giden gençliğine yakınmaktadır. Bu nedenle genç, kendini yücelten ameller peşinde koşmalı ve hataların ardından istiğfara sarılmalıdır. Bu dönem için dikkat çeken en önemli hususlardan biri de gençliğe kadar taklidi bir imanla gelen gencin, bu mevsimde “nizâm” ve “gâye” delillerinden hareketle Allah'ı bilmesinin gerekli olduğu ve yazıcı meleklerin daima kendisine eşlik ettiğinin bilinciyle hareket edilmesi gereğidir.

Üçüncü mevsim, gençliğin bakiyesi olan olgunluk mevsimidir ki saçın ağarmasıyla ölümün, kendini daha iyi hissettirdiği dönemdir. Bu bölüm, ömrün otuz beş ile ellinci yılları arasını içerir. Gencin ödünç olan siyah saçları, sahibine verildiğinde, beyazlayan saçları yolu daha iyi aydınlatmaya başlar bu mevsimde.

Dördüncü mevsim, sağlıklı düşünmenin ve kuvvet bulabilmenin son fırsatıdır. Yaş elli ile yetmiş arasındır. Ölüm kendini iyiden iyiye hissettirmiş ve yaşlılık belî bükümüştür. Diğer başlıklarda olduğu gibi burada da salih kimselerin sözlerine ve şiirlere yer verilmiştir. Bu mevsimin insanına İbnü'l-Cevzî, şöyle seslenmektedir:

*Emanet gençliğimizle aldandık
İhtiyarlıkla sarhoşluktan uyandık
Beyaz saçlar, rüşt yolunu aydınlattı fakat
Haya perdesi yırtılmıştı, pişmandık*

*Zevklerle dolu bir ömre yazık
Utanç rezilliği kaldı geriye, baktık
Ağlıyoruz bugün yaptıklarımıza
Nasıl ve niye düştük bu zarara*

*Üzüntü var, korku var, yok bize bundan sonrası
Uysallıkta matem var, bir de gönül yarası
Haydi gel ağlayalım, elimizden çıkana
Özür için kılalım, gece karanlığında*

*Üzüntü ve ağlamaktan evla
Gayrı yoktur günahın mahvına
Ey aldırmayan sözümün doğruluğuna
Çölün kalbine gömülünce, anlayacaksınız...*

Beşinci mevsim, “*Seksen yaşındaki insan, yeryüzünde Allah’ın esiridir.*” hadisiyle başlar. Ayette, “*erzeli’l-‘umuri*”¹¹ denilen en “rezil” faslıdır ömrün. Bilir haldeyken bir şey bilmez olan insanın, ömür kitabının sonudur ve bir hayli sıkıcı hale gelmiştir hayat. Elden ayaktan düşüldüğü, iyice kocama dönemidir. Ölüm ha geldi, ha gelecek ve günler artık tükenmiştir. İbnü’l-Cevzî, bu mevsimin “çocuk”larına, Allah’a dua, tevbe ve istiğfarla, Kur’an okuyarak günlerin değerlendirilmesini, Hasan-ı Basrî, Davud et-Taî gibi zatlardan örnekler vererek, tavsiye etmektedir.

Kitabın sonuç cümlesi ise şudur: “Kim ömrünün şerefini ve kıymetini anlamışsa, bir lahzasını bile ziyan etmez.”

İbnü’l-Cevzî’de olduğu gibi, müstakil olarak, özellikle tasavvuf erbabı tarafından da böyle konular işlenmiştir. Ahlak, nasihat ve vaaz kitaplarında da yer alan bu tür mevzuların, hemen her zaman gündeme geldiğini görebilmekteyiz. Abdullah b. Alevî el-Haddad el-Hadramî’nin *Ömrün Beş Mevsimi* (trc. Ali Hüsrevoğlu), İbn Ebi’d-

¹¹ Hac, 22/5.

Dünyâ'nın *Hadislerde Ömür ve İhtiyarlık* (trc. Zekeriya Yıldız) eserleri de bunun diğeri örnekleridir.

Necattin Hanay

Öğr. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Ü. İlahiyat F.